

*Марија Ђорич**
Институт за политичке студије, Београд

БАЛКАН (И ЗАПАДНИ БАЛКАН) КАО НЕГАТИВНИ ПОЛИТИЧКИ ПОЈМОВИ**

Сажетак

У раду се анализира негативна перцепција Балкана, са посебним освртом на Западни Балкан, као на новоизведени политички појам. Аутор објашњава историјске и политичке околности кроз које се градио негативан имиџ Балкана, указујући на то да је овај регион одвајкада био перципиран као „другост” у односу на Европу. По истој тој аналогiji, аутор објашњава како се сада Западни Балкан нашао у позицији „другости” у односу на остатак балканских земаља (које су постале чланице ЕУ). Виолентна прошлост, „проклетство малих разлика” и неразрешени политички конфликти, чине Западни Балкан проблематичним регионом који је под будним оком великих сила. Тачка у којој се могу поклопити интереси свих земаља Западног Балкана јесу евроинтеграције које указују на „заједницу судбине” овог региона.

Кључне речи: Балкан, Западни Балкан, балканизација, Србија, ЕУ, политика, насиље.

* maha.djoric@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије (пројекат број 179009) коју финансира Министарство науке и технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ЗАШТО ЈЕ БАЛКАН „ДЕМОНИЗОВАНА“ РЕЧ?

Балкан поседује негативан имиџ. Историја је исписана крвљу, конфликти су чести, стандард живота заостаје за европским, постоје „проклетства малих разлика“ о којима можемо говорити као о нарцизму малих народа, западњаци нас сматрају „трулим ткивом Европе“ које или треба одстранити или дисциплиновати. Балкан заправо, представља метафоричко „страшило“ са којим Европа не зна шта да ради. Хтели би и да нас се одрекну јер смо недовољно Европљани, а опет, не желе да нас дају другима. Можда бисмо се и ми променили, међутим, географија је чудо. Она нас везује својим чврстим ланцима за земљу у којој смо се родили и ма колико хтели да будемо другачији, да побегнемо од свог сопства и приближимо се тој „недостижној“ Европи менталитетски и на сваки други начин, постоје неке границе које су постављене пред нас. Но, то нису само физичке границе (реке, мора, планине, гранични прелази...) које нас омеђују. Постоје много снажније границе које су невидљиве, а које одређују правац којим се крећемо (фаталисти би рекли судбина). Невидљиве границе су саткане од снова, емоција, културе, традиције, сећања, архетипова, духа простора...Иако невидљиве, оне су некад често јаче од физичких граница, које хируршки прецизно показују разлику између Нас и Њих.

Балкан је данас постао демонизована реч и појам који је непожељан. Да ли је то одувек било тако? Негативан имиџ Балкана се најбоље може видети кроз етимологију речи, што би стари Латини рекли – *nomenestomen* (име је значење). Порекло имена Балкан датира из давнина. Оно је дошло преко Турака и представљало је назив за планински венац (некада познат као Хемус). Први пут званично као географски појам Балкан, тј. Балканско полуострво (*Balkanhalbinsel*) уводи 1808. године немачки географ Цојне (JohannAugustZeune) (Свијић 1987, 15).Можда етимологију речи Балкан најбоље описује Иналцик (према Ерину), који основу изводи из персијско-турске речи *балк*, што у основи значи – блато; и турског суфикса за деминутив – *ан* (Тодорова 1998, 54). У складу са овим етимолошким тумачењем долазимо до закључка да је Балкан и заправо једна метафора блата (ми бисмо додали „живог блата“) у коме су балкански народи вековима заробљени. Опстанак у том нашем „живом блату“ нимало није лак јер никако не можемо да се извучемо из њега, а с времена на време нас још дубље гурне по нека „чизма“ која долази каткад

са Запада, а понекад и са Истока. Живети у таквим условима је веома изазовно и стога су Балканци развили посебан нагон за преживљавањем, који се ретко може срести код других европских народа. Конкретно, нигде се лепше не пева, не игра и не ужива у животу као на Балкану, и нигде се толико лако људи не прилагођавају кризама као на „брдовитом Балкану”. Можда због тога што знамо како је живот суров, па уживамо у њему док можемо.

Међу многобројним недоумицама које се тичу Балкана је и питање: које све државе чине Балкан? По Хофману – Југославија, Албанија и Бугарска су представљале „језгро Балкана”, док су делимично балканске земље Грчка и Румунија (Hoffmann 1963). Постоје индиције да се и европски део Турске може сматрати Балканом, док Марија Тодорова истиче како су балкански народи сви бивши Југословени, Албанци, Бугари, Грци и Румуни.²

У неким метафорама се о Балкану говори као о „бурету барута“; за друге је Балкан „комична опера исписана крвљу“ (Durham 2008); има и оних који су га видели у контексту „другости“. О тој „другости“ (у односу на Европу) је на виртуозан начин писала бугарска научница Марија Тодорова у својој књизи *Имагинарни Балкан*, у којој покушава да објасни дистинкцију између Нас („примитивних Балканаца”) и Њих („цивилизованих Европљана”). Да би потврдили нашу „другост” и (не)европски ментални склоп, неки западни извори су говорили да се данас на Балкану људи убијају због нечега што се догодило пре пола века, што је незамисливо у Западном свету (Cohen 1995, 24). Међутим, у свој тој глорификацији Запада, заборавили су да се пак, они убијају због нечега што се догодило пре две хиљаде година, ако се узме један од разлога страдања Јевреја за време Другог светског рата (Todorova 1998).

Следећи разлог негативне перцепције Балкана јесте број убијених током Балканских ратова (Први и Други Балкански рат). Но, уколико већ калкулишемо бројкама људи, зар није цифра од три милиона страдалих Вијетнамаца (Видети Reuters 2008; Hirschmanetal 1995, 783-812; Westheider2011, 142) током Вијетнамског рата застрашујућа? Да не идемо толико далеко у прошлост. Довољно је само да констатујемо да је за само три месеца израелског напада

² Марија Тодорова на једном месту полемише да ли и Словенце треба уврстити у балканске народе јер они никада нису били под отоманском влашћу, али на крају ипак одлучује да и њих назове Балканцима из разлога што су чинили део Југославије.

на Газу (након терористичког акта Хамаса 7. октобра 2023.) убијено око 26000 људи међу којима је око 50 % деце, док је 1,7 милиона становништва присилно расељено (UN 2024). Очигледно је да насиље, убијање и антицивизацијске мере нису својствене само нама, Балканцима. Због тога се стиче утисак да смо, упркос свим својим несавршеностима, превише на стубу срама. Као што се може видети, виолентност није само *differentiaspecifica* Балкана, већ је иманентна читавом људском роду.

Географски гледано, ми јесмо Европа, али у менталном и емотивном смислу речи често нагињемо оријентализму и Истоку, што нас је данас довело до „кризе идентитета”. То се најбоље огледа у нашем односу према савременој поларизацији света у којој смо „између две ватре”. Нама у Србији је, на пример, разум на Западу, а срце на Истоку, као у лошим љубавним филмовима. Специфичност положаја Србије ствара „геополитички магнетизам који привлачи глобалне и регионалне силе” (Despotović i Glišin 2021, 25). А ти закони привлачења нису увек на наше добро. Ми бисмо да користимо материјалне добробити Запада, а да спиритуално и вредносно будемо Исток, што доводи до сопствене кризе идентитета – Хантингтон је ову појаву називао „поцепаним земљама” (*cleftcountry*) (Huntington 1997). Овакве државе не само да су нестабилне, већ су и национално, религијски и културолошки хетерогене, са тенденцијом нових конфликта, који могу представљати разједињења или уједињења. Када сте мали у савременом свету (какве су све балканске земље), немате право на свој апсолутни суверенитет. Заправо, данас готово ниједна земља не поседује тзв. апсолутни суверенитет који би подразумевао да се понаша и доноси одлуке искључиво у складу са својим интересима (са изузетком неколико великих сила попут Америке, Русије, Кине...).

Често су балканску непослушност и виолентност многи теоретичари објашњавали утицајем оријентализма (посебно у погледу источњачке окрутности). Али Балкан није само Оријент. Он је један амалгам у коме се спајају турски оријентализам (дуг бар 500 година) са византијским утицајем, који је трајао мало дуже од оријентализма (цео један миленијум). Ипак, једна заједничка нит која повезује Балкан и Оријент јесте према перцепцији неких истраживача – повратак у средњовековни миље (Herbert 1904, 252-253). Осим тога, за разлику од „неопипљивог Оријента”, како то истиче Тодорова, Балкан је омеђен чврстим географским и историјским границама. Или је бар било тако, јер од недавно, свака земља која из балканског

региона уђе у ЕУ, негира било какву повезаност са Балканом (на који се гледа као на ружну прошлост).

Упркос свим постојећим недостацима и манама које нам спочитавају Европа и Запад, Балкан и даље остаје значајна геополитичка тачка око које се надмећу велике силе. Пре свега, Балкан је у битној корелацији са ширим географским окружењем попут Мале Азије, средње Европе, Медитерана, Блиског истока, Црног мора... Деспотовић сматра да онај ко влада Балканом, влада и Европом, јер је Балкан „улазно излазна капија Европе за њен животни простор на Исток” (Despotović 2016, 31). Његова запажања кореспондирају са Макиндеровом (*Halford John Mackinder*) тврдњом да Евроазијом може владати само онај ко контролише централни део евроазијског простора. Да би велике (пре свега западне) силе оствариле тај план, потребно је да контролишу и Балкан, јер се на тај начин остварују два битна циља (Nišić 2002, 161):

1. Контролише се немачки транзит Дунавом са Блиским и Средњим истоком.

2. Преко Турске се блокирају црноморски мореузи, те се и затварају врата Русији ка Средоземљу.

Основни проблем Балкана је тај што је увек виђен као (непослушна) периферија Европе, коју је требало обуздати деловањем великих сила Центра. Перципиран је и као канцероген ткиво које треба „излечити” или одстранити. Балкан је и плодно тле за развијање „европског оријентализма”, с обзиром да је „лепак” (или граница) између Истока и Запада. Ако тај „лепак” није довољно чврст, онда су границе нестабилне, поцепане и тешко их је контролисати. Због тога су често светске силе играле улогу „великог брата” који надзире овај проблематичан регион. Па ипак, можда је боље да о Балкану уместо концепта „другости” говоримо о концепту окрњене сопствености. А ко нам крњи ту сопственост? Углавном неки Други који, по правилу нису са Балкана, али би желели да управљају њиме. Балкан је попут луткарског позоришта у коме се на сцени виде лутке, док у позадини конце повлачи неко Други.

БАЛКАНИЗАЦИЈА И *НОММО BALCANICUS*

Један од најбитнијих појмова који је изведен од речи Балкан је – *балканизација*. Ово је заправо, пејоративан назив за оно што Ендру Хамонд (*Hammond Andrew*) објашњава као поделу на мале

целине сродних народа који су међусобно супротстављени (Hammond 2016). Ако се овој одредници придода примитивизам, анархичност, непоштовање институција, недостатак владавине права и још „зачини” са утицајем великих сила³, онда добијемо *балканизацију*, као један компромитовани појам. Тодорова објашњава балканизацију као процес распарчавања великих географских целина (по националним основама) на мале, међусобно супротстављене и углавном проблематичне државице (Todorova 1998, 65). Па ипак, балканизација се као појам не везује искључиво за своју географију. Њујорк Тајмс (*New York Times*) је 1918. године писао о тзв. „балканизацији Европе”, описујући песимистичну будућност Европе (*New York Times* 1918). У постколонијалној Европи термин балканизација коришћен је да значи проблем са којима су се сретале новонастале афричке државе (у односу према колонији Француској). Лист *Listener* је 1962 године писао да у Западној Африци постоје сви услови за настанак балканизације (Todorova 1998, 69). Тако је балканизација постала универзални синоним за насиље и распарчавање великих целина на мале, који се више није односио само на Балкан, већ и на остатак „проблематичног” света.

Због виолентности, ратова и грубости којој је изложен, за Балкан се недвосмислено везује тзв. „мачо-имиц”. У поређењу са Оријентом који је осликан женским метафорама, Балкан је прича о „мачоизму”. Портрет наших мушкараца (Балканаца), није баш био блиставог карактера почетком 20. века. Страни путописци и историчари су писали како је класичан балкански мушкарац „нецивилизован, примитиван, груб, округан, и без изузетка – разбарушене косе” (Howden 1908, 1-3). Интересантно је да је овај исти путописац имао дијаметрално супротно мишљење о женама са простора Балкана, тврдећи како су „женствене до сржи” (Howden 1908, 1-3). Не знамо да ли су овакве тврдње биле мотивисане првенствено субјективним доживљајем аутора, али наш имиц је не оно што мислимо о себи, већ оно – како нас други виде.

Становници Балканског полуострва су чак добили свој латински назив попут неке биљне или животињске врсте. Термин *homo balcanicus-a* је настао први пут код Светозара Игова као антитеза „цивилизованом Европљанину” (Todorova 1998, 75). Аутор овог текста би у одбрану Балкана могао навести доста чињеница о томе колико се антицивизацијског може наћи и у тој Европи, која је

³ Које овде делују углавном по принципу *divideetimperat* (завади, па владај).

била колонизатор, робовласник и још штошта у контексту Крсташких ратова, Инквизиције, логора смрти током Другог светског рата... Због негативне перцепције Балкана, која претежно долази са Запада, не можемо а да се не запитамо како то утиче на *hombalcanicus-a*? Чини се да смо и сами оберучке прихватили ово негативно одређење и нашу „другост”, а самим тим и инфериорност, у односу на Европу. Увек на раскршћу цивилизацијских путева, Балкан се може сматрати недовршеним Истоком и недовршеним Западом, а који је опет изградио свој посебан идентитет.

Заробљен између Византије и Рима, хришћанства и ислама, Истока и Запада, Балкан је одвајкада био важно подручје. Сматрало се да је мир на Балкану, значио и мир у Европи, па и у читавом свету. Сетимо се како је и где почео Први светски рат, сетимо се које су се империје после завршетка овог рата распале. И не можемо да се запитамо да ли су то велике силе опростиле Балкану?⁴

Поставља се питање да ли постоји неки лепши (и некомпромисовани назив) за Балкан, који бисмо могли користити? Свакако би Југоисточна Европа био софистициранији и много бољи термин, само што он није пустио „пелцер” који би се могао примити на овом нашем специфичном балканском тлу. Идеја југословенског географа Јосипа Роглића да се после Другог светског рата уместо назива Балканско полуострво користи Југоисточна Европа је одбијен због корелације који је овај термин остваривао са нацистичком Немачком (Hoffmann 1963, 11-12).

У међувремену, Балкан је доживео још једну *нео-балканизацију*, која се односи на ратове 90-их година 20. века и распарчавање бивше Југославије. Поново је виолентност, стварање малих, међусобно супротстављених држава и хаос постао симбол за Балкан. Након више конфликта у које су се (по неписаном правилу) уплеле и велике силе, Балкан се данас опет интегрише кроз нови феномен који се зове – Западни Балкан.

ЗАПАДНИ БАЛКАН КАО ПОЛИТИЧКИ ПОЈАМ

Пре неколико година на Балкану се оформио један нови термин који нам је данас познат као Западни Балкан. Реч је о политичкој конструкцији која руши све законе географије. Да би се разумео овај „клинч” између географије и политике треба утврдити које

⁴ У овом случају, конкретно – Србији.

све то државе чине Западни Балкан: Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Албанија. Тиме долазимо и до формуле Западног Балкана која би математички изгледала овако:

**(Земље бивше Југославије – Хрватска и Словенија)
+ Албанија = Западни Балкан**

Навешћемо неколико специфичности које произилазе из „западнобалканске формуле“:

1. Оно што је заједничко овом региону, јесте да народи Западног Балкана говоре истим (или сродним) језицима, са изузетком Албаније.

2. Везује их заједничка прошлост кроз „заједницу судбине“ (посебно земље бивше Југославије Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Северна Македонија, које су некада имале и заједничку нацију тзв. Југословене).

3. У скорој прошлости већина ових земаља је била нажалост, повезана кроз међусобне ратове 90-их.

4. Ниједна од земаља Западног Балкана није чланица ЕУ.

Ово су само неке од круцијалних сличности и разлика, али дефинитивно најјача спона између свих држава овог региона је „сан“ о Европској унији. Метафорички гледано, Западни Балкан би се могао назвати чекаоницом ЕУ. А сви знамо како је у чекаоницама непријатно – неки се гурају да уђу преко реда, многи траже везу како би добили бољи третман, поједини чак услед дугог чекања дођу у међусобан конфликт, а неки чак одлучују и да се удруже како би то чекање учинили подношљивијим. Дobar пример овог удруживања је иницијатива „Отворени Балкан“ која повезује Србију, Северну Македонију и Албанију, првенствено у економском смислу речи, олакшавајући лакши проток робе, људи и капитала.⁵

Првобитна идеја економске интеграције Западног Балкана је била позната као „Мини Шенген“, када су ове три државе потписале 2019. године у Новом Саду приступну декларацију. Касније ће ова иницијатива бити преименована у „Отворени Балкан“. Фокус декларације је био на суштинској идеји којом се руководе њене потписнице, а то је – значај заједничке евроинтеграције, са циљем међусобне помоћи на путу ка ЕУ. Заправо, идеја водила „Отвореног Балкана“ је била у томе да се креира јединствено тржиште, по

⁵ Постоје индикације да се и остале државе Западног Балкана прикључе овој иницијативи. Да би се то остварило, потребно је да се превазиђу многе политичке препреке.

угледу на ЕУ. Да је подршка иницијативи у земљама оснивачицама велика, види се на основу истраживања које је организовао IRI (International Republican Institute). У Србији 75% анкетираних подржава „Отворени Балкан“, у Северној Македонији 61% (IRI 2022), док у Албанији подршка износи 63,3% (Euronews Albania 2021). Подршка овој иницијативи је дошла и од стране САД, Русије и појединих представника ЕУ, јер је виђена као могућност убрзања у оквиру процеса евроинтеграција (Stanković i Krstić 2023, 118).

Иако на први поглед ова иницијатива делује веома продуктивно, многи политички субјекти јој сеprotиве, што ствара дисонантне тонове међу чланицама Западног Балкана. Највеће негодовање је показао премијер привремених косовских институција Аљбин Курти, као и некадашњи представници црногорских власти (Мило Ђукановић). Неуједначено прихватање ове иницијативе се може видети и у Босни и Херцеговини, што додатно компликује повезивање Западног Балкана. Могући разлози одбијања БиХ и Црне Горе да се прикључе „Отвореном Балкану“ налазе се у оспоравању суверенитета ових земаља над проценама изградње државе и нације, као и у нарушавању слике у јавности о њиховом положају у процесу придруживања Европској унији (Surilić et al 2022). Осим наведених критика, евидентне су и многобројне користи од постојеће иницијативе.

Најновији бенефит овог повезивања је слободан приступ тржишту рада за грађане Северне Македоније, Албаније и Србије, који ће од 1. марта 2024. године моћи да раде без икаквих административних препрека у све три земље.⁶ Поента оваквог споразума је да ће свако ко има налог на порталу *eУправа* бити у прилици да аплицира за посао у Албанији, Северној Македонији и Србији и да ће све три земље имати јединствену базу свих слободних радних места. Може се рећи да је ово скоро као ЕУ на „балкански начин“. Код неких појединаца и држава које припадају Западном Балкану постоји бојазан да би оваква врста интеграција могла успорити пут ка ЕУ, која није баш оправдана јер уколико се повезује ЕУ, зашто то не би могао чинити и Западни Балкан? Код других скептика „Отвореног Балкана“ као аргумент против се наводи и евентуална колизија која би могла настати са Берлинским процесом

⁶ На основу Протокола о међусобном повезивању шема електронске идентификације грађана Западног Балкана и Протокола за примену услова за слободан приступ тржишту рада на Западном Балкану, који је потписан између три државе 22. јануара 2024. године.

(чији је родоначелник ЕУ и који је претеча идеје о интеграцији балканских држава). Нажалост, неке балканске државе (попут Турске)⁷ су се толико начекале да су потпуно изгубиле илузију о томе да ће икада постати део европске породице. Има и оних попут Северне Македоније која је чак била спремна на промену значајних идентитетских обележја, као што су име државе, одређени делови историје и многобројни политички уступци. Па ипак, све то није било довољно да постану нова звезда на застави ЕУ. Постоји нешто јаче од реалних чињеница, владавине права и критеријума за пријем у ЕУ, а то је – политичка подобност. Ова „магија политике” је таква да од неподобних прави подобне, и обратно. Управо оваква ситуација ствара све веће неповерење грађана држава Западног Балкана у ЕУ. Вероватно је то тако што су изгубили сваку наду да ће постати њене равноправне чланице. Али, нада последња умире.

Зашто Западни Балкан није „западни”?

Пошто смо објаснили тренутну ситуацију на Западном Балкану и омеђили га (политичким) границама, ред је да нешто кажемо и о географским контроверзама његовог имена. О Западном Балкану (у савременом контексту) се говорило још крајем 90-их година 20. века. Овај термин је неформално користила европска бирократија још од 1997. године, док у потпуну оперативу употребу улази 1998. године (Stepić 2012, 21). Веома је битно правити разлику између термина Западни Балкан као медијске конструкције и политичког термина. Иако се у медијском дискурсу овај термин јавља много раније, његово политичко обликовање се везује за Самит Европске уније у Солуну 2003. године. Тада се званично успостављају институције⁸ ЕУ које дефинишу односе са Западним Балканом. То је вероватно онај моменат када Западни Балкан почиње да се препознаје у исто време као политички и географски термин. Тако и Западни Балкан постаје део једног политичког пројекта (додуше на уштрб географије). Интересантно је да државе Западног Балкана нису саме учествовале у креирању овог термина, нити их је ко питао. Неки аутори га сматрају практичним политичко-економским

⁷ Иако није Западни Балкан, Турска је ипак балканска држава (ово се односи на њен европски део). Она се често налази „у пакету“ са Западним Балканом у многим пројектима различитих међународних организација.

⁸ Повереник, комисија, директорат...

термином (Vuletić 2018, 41). По другима, он је пример „географског распoјмљивања и геополитичког манипулисања” (Stepić 2012). Према Степићу, циљ овакве политичке конструкције јесте стабилизовање (нестабилног) региона и припрема за његову даљу евроатлантску интеграцију (Stepić 2012).

Да видимо зашто Западни Балкан није стварно „западни”? Први приговор ће дати географи који немају обичај да на основу страна света деле ово полуострво. У прилог томе говори и капитално дело једног од највећих балканолога Јована Цвијића, који је поделио Балканско полуострво на основу три највеће целине (а да не спомиње Западни Балкан): Пиндско-динарска област, Егејска област и Континентални блок (Свијић 1991). Степић сматра да, конкретно Србија, ни у ком случају не може да буде део Западног Балкана, јер је она у средишту Балкана (централно-балканска земља) (Stepić 2012). По тој логици би онда, по њему, само територија западно од реке Дрине могла бити „прави Балкан”, а то су Босна и Херцеговина и Хрватска и Словенија.⁹

Иако постоје јасни (географски) докази да Западни Балкан није западни, над географском логиком, превагнула је (као по обичају) политичка, те се данас о овом региону може говорити као о политичкој конструкцији која је увелико устаљена. О Западном Балкану се створио дискурс у медијима, званични политички и институционални документи га препознају под тим називом, те се може рећи да је овај појам увелико прихваћен.

Интересантно је констатовати како је Балкан „другост“ у односу на Европу, али је исто тако и Западни Балкан сада пак, „другост“ у односу на остатак Балкана, тј. у односу на оне земље које су успеле да уђу у ЕУ (Грчка, Бугарска, Румунија, итд.). За сада земље Западног Балкана још увек нису „подобне“ да буду део европске породице, те стога постоји јасна граница између Њих (ЕУ) и Нас (Западног Балкана). Ова граница неодољиво подсећа на разграничавање које су антички Грци правили између њих који су живели у полисима и оних који су били ван полиса. Заправо, живот ван полиса је био резервисан за варваре или богове (нека свако од нас изабере којој категорији припада).

Као проблематичан регион (поготово после ратова 90-их) Западни Балкан је под будним оком великих сила. Трагедија је

⁹ Познато је да су уласком у ЕУ Хрватска и Словенија „испале из друштва“ Западног Балкана, тако да ова идеја није применљива у пракси.

у томе што се често кроз овај регион воде многобројни прокси-ратови у којима се „преко грбаче” балканских народа решавају неки проблеми високе светске политике. А Балканци никако да се опамете и науче да је било доста ратова за неколико наредних генерација и да је коначно дошло време да се бавимо повезивањем и интеграцијама, а да баталимо конфликте и трагедије које су постале саставни део нашег балканског архетипа.

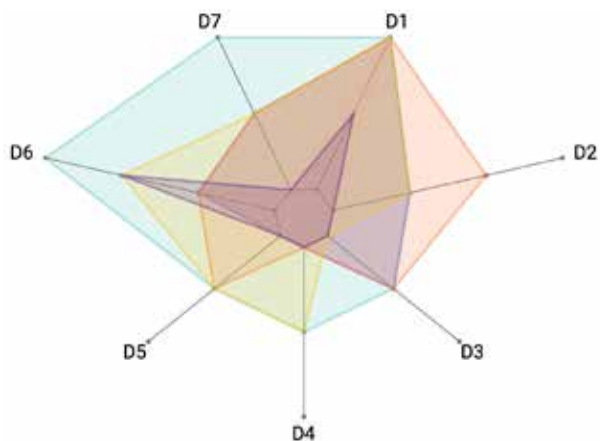
Може ли бити мира на Западном Балкану?

Питање мира на Западном Балкану се може сматрати онтолошким, из простог разлога јер се бави бићем и бивствовањем овог региона. То је уједно и питање које се тиче и остатка Европе, посебно ако се узме у обзир да се управо на овим просторима 90-их година 20. века водио најкрвавији сукоб у Европи после Другог светског рата (Видети: Džuvegović 2023, 27). Због свега наведеног је Западни Балкан под будним оком ЕУ, која непрекидно контролише (али понекад и ствара) одређене тензије и неразрешене конфликте.

Поред многобројних процена подобности и неподобности (западно)балканских народа, од недавно је уведен и тзв. локални индекс (*Balkan Peace Index – BPI*)¹⁰, којим се квантификује мир у региону и процењује квалитет мира. Очигледно да је *BPI* настао по узору на већ познати глобални индекс мира (*Global Peace Index – GPI*) (Vision of Humanity 2024), с тим што је код балканског индекса у питању регионални контекст, уз коришћење одређених индикатора.

Поређења ради, *GPI* је композитни индекс који мери мир широм света и састављен је од 23 квантитативна и квалитативна индикатора (где је сваки пондерисан на скали од 1 до 5). Са друге стране балкански индекс мира (*BPI*) се састоји од седам домена, при чему сваки од њих има три или више индикатора. У контексту негативног мира су два домена (борба против криминала и политичко насиље), док су на страни позитивног мира пет домена (државни капацитет, регионални и међународни односи, еколошка одрживост, социо-економски развој и политички плурализам).

¹⁰ Ово је пројекат настао у сарадњи између Факултета политичких наука и Факултета организационих наука у Београду.

- D1: Political Violence
- D2: Regional and International Relations
- D3: State Capacity
- D4: Environmental Sustainability
- D5: Fighting Crime
- D6: Political Pluralism
- D7: Socio-Economic Development

Графикон БПИ са објашњењем политичких домена. Извор: <https://bpi.mindproject.ac.rs/>

Подаци из овог индекса показују како је Западни Балкан у последњих 20 година миран регион (без оружаних сукоба). Једино је покрајина Косово и Метохија била погођена насилном кризом 2022. која је настављена и током 2023. године, док су остале чланице Западног Балкана имале политичке кризе и ненасилне спорове (Džuvegović 2022, 29). Када је реч о квалитету конкретне стање мира, Албанија и Хрватска¹¹ су одређене као земље консолидованог

¹¹ Интересантно је да се у овом индексу поред већ постојећих земаља Западног Балкана (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Албанија), убраја и Хрватска.

мира; Србија и Црна Гора су виђене као државе поларизованог мира; Босна и Херцеговина је најгоре прошла са тзв. оспореним миром, док је према БПИ најсигурнија земља Северна Македонија са стабилним миром (Balkan Peace Index 2023).

Очигледно је да су земље Западног Балкана у односу на туробни период ратова из 90-их напредовале у смислу успостављања негативног мира, али је евидентна чињеница да још увек треба пуно тога да ураде на успостављању позитивног мира.¹²Имајући у виду нека историјска искуства која су на овим просторима произвела високу виолентност (Први и Други Балкански рат), као и место и повод отпочињања Првог светског рата (Сарајевски атентат), Западни Балкан је под будним оком не само ЕУ, већ и осталих великих сила. Њихов циљ је не само мир на Балкану, већ и миру у Европи, а као што је искуство показало без мира на Балканском полуострву нема ни мира у свету. Други разлог је геостратешка позиција Западног Балкана (Исток на Западу и Запад на Истоку), која га чини примамљивим за деловање великих сила. Надајмо се само да неће више користити добро испробани рецепт за владавину (Западним) Балканом који гласи *divide et impera*.

ЗАКЉУЧАК

О Балкану није лако писати уколико нисте рођени на његовом тлу. То се може видети још на основу текстова разних путописаца кроз историју који су у Балкану видели неразјашњену мистичност. Да би неко адекватно перципирао Балкан, мора да живи на њему, да осети његову енергију и разуме и његове контрадикторности. Можда је и због тога негативан имиџ Балкана настао превасходно захваљујући немогућности западних путописаца да га разумеју. А можда су имали и основане разлоге, да кроз призму рационалног, оголе нашу стварност. Са друге стране, о Балкану није лако ни писати уколико сте рођени на њему, јер доза субјективности и емоционалности прети да замагли реалну слику о њему. Али ко га боље познаје од нас *homo balcanicus-a*? Ми који смо осуђени (или привилеговани) да живимо баш на овом месту где се срећу Исток и Запад, имамо право да кажемо по коју реч о „живом блату Балкана” у коме вешто опстајемо.

¹² Видети о позитивном миру више у: Галтунг, Јохан. 2009. *Мирним средствима до мира: мир и сукоб, развој и цивилизација*. Београд: Службени гласник.

Можда је највећи усуд Балкана баш у томе што се није довољно „европеизовао” и позападњачио онако како је хтео Запад. Исто тако му се може спочитати и лекција да се није довољно удаљио од Оријента, иако га Исток не сматра довољно оријенталним. Суштина је да је доживљаван као другост управо због вечитог полуколонијалног положаја који је имао у односу на Европу. Многе државе могу променити политички систем, облик владавине, институције, законе, па чак и политичку културу, али се не може мењати место на коме је сазирана држава. То је уједно и проклетство балканских државица које се налазе на „ружи ветрова” великих сила.

Посебно је интересантна позиција тзв. Западног Балкана који као нова политичка (не географска) конструкција још увек није подобан за Европу. Долазимо до куриозитета да као што је Балкан „другост” у односу на ЕУ, тако су земље Западног Балкана „другост” у односу на остатак Балкана (који је постао део Европске уније). Однос општег и посебног се јако добро уочава на свим овим примерима, те није тешко схватити да је инфериорност Балкана наметана споља, али да је као самоодредница прихваћена и од нас самих.

Поента овог промишљања о Балкану није била његова апологија нити његова одбрана, већ само покушај да се што боље разуме дух једног простора и дух једног времена у коме живе толико различитих, а опет и толико сличних идентитета, који су повезани заједницом судбине. Суштина је у томе да Балкан јесте по мало Исток, по мало Запад, али је највише свој. Упркос негативној перцепцији, он остаје важна геополитичка тачка која у исто време спаја и раздваја Исток и Запад – све по потреби и у зависности од интереса великих сила.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Balkan Peace Index. 2023. „Infographic“.5 februar 2024. <https://bpi.mindproject.ac.rs/>
- Cohen, Roger. 1995. „A Balkan Gyre of War Spinning Onto Film“. *New York Times*, section 2, 12 March
- Cvijić, Jovan. 1991. *Balkansko poluostrvo*, drugo izdanje, sabrana dela, knjiga 2. Beograd: SANU, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Cvijić, Jovan. 1987. *Antropogeografski spisi*. Beograd: SANU, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

- Despotović, Ljubiša и Glišin Vanja. 2021. „Geopolitički identitet Republike Srbije i strategija nacionalne bezbednosti“. *Politika nacionalne bezbednosti* (1)
- Despotović, Ljubiša. 2016. „Antinomija nacionalne (ne)moći: globalizacijski i geopolitički kontekst nacionalne bezbednosti Srbije“. *Politika nacionalne bezbednosti* (2)
- Durham, Mary Edith. 2008. *Twenty Years of Balkan Tangle. Book Jungle*
- Euronews Albania. 2021. „What do Albanians think about ‘Open Balkan?’“. 16. decembar 2021.
<https://euronews.al/en/what-do-albanians-think-about-open-balkan/>, 01.12.2021.
- Galtung, Johan. 2009. *Mirnim sredstvima do mira: mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Beograd: Službeni glasnik
- Hammond, Andrew. 2016. *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945 2003*. London: Routledge
- Herbert, Vivian. 1904. *The Servian Tragedy with some Impressions of Macedonia*. London: Grant Richards
- Hirschman Charles, Preston Samuel, and Vu ManhLoi. 1995. “Vietnamese Casualties During the American War: A New Estimate”. *Population and Development Review* 21(4)
- Hoffmann, George. 1963. *The Balkans in Transition*. Princeton: Van Nostrand
- Hoffmann, George. 1963. *The Balkans in Transition*. Princeton: Van Nostrand
- Howden, Smith Arthur. 1908. *Fighting the Turk in the Balkans, An American's Adventures with the Macedonian Revolutionists*. New York: G.P. Putnam's Sons
- Huntington, Samuel. 1997. *The Clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Touchstone
- New York Times, 20. decembar, 1918.
- Nišić, Stanko. 2002, *Globalnasila i bezbednost Balkana*. Beograd: VIZ
- Stanković, Marko, Krstić Zoran. 2023. „Perspektive srpsko-albanskih odnosa u svetlu inicijative ‘Otvoreni Balkan’“. *Nacionalni interes* (2)
- Stepić Milomir. 2012. „Zapadni Balkan: primer geografskog raspojmljivanja i geopolitičkog manipulisanja“. *Nacionalni interes* (3)

- Surlić Stefan, Lazarević Andrijana i Kolarski Ljiljana. 2022. „Integracija vs. suverenizacija. Otvoreni Balkan” u okvirima statusnih i indetitetskihs porova.” *Srpska politička misao* 77 (3) doi: 10.22182/ spm. 7732022
- Todorova, Marija. 1998. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Čigoja štampa
- Vision of Humanity. 2024. „What is the Global Peace Index?“. 01.02.2024. <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
- Vuletić, Dejan. 2018. „NATO i Zapadni Balkan“.*Vojno delo*(7)
- Džuverović, Nemanja. 2023. „Balkan Peace Index 2022: Trends and Analysis”. *Journal of Regional Security*. 18 (2)
- Westheider, James. 2011. *Fighting in Vietnam: The Experiences of the U.S. Soldier*. Mechanicburg: Stackpolebooks
- International Republican Institute. 2022. „IRI Western Balkans Poll Shows Support for Pro
- Western Institutions, Persistent Ethnic Tensions, and Commitment to the Open Balkan Initiative”.29.jun 2022. <https://www.iri.org/news/iri-western-balkans-poll-showsupport-for-pro-western-institutions-persistent-ethnic-tensionsand-commitment-to-the-open-balkan-initiative/>
- Reuters. 2008. „Deaths in Vietnam, other wars undercounted – study“. 12. januar 2024. <https://www.reuters.com/article/idUSN19285476/>;
- UN. 2024.„Humanitarian response in Gaza ‘completely dependent’ on UNRWA, says relief chief“. 15. januar 2024. <https://news.un.org/en/story/2024/01/1146067>, 01.02.2024.

Marija Đorić*

Institute for political studies, Belgrade

**BALKANS (AND WESTERN BALKANS)
AS NEGATIVE POLITICAL TERMS**

Resume

The paper analyzes the negative perception of the Balkans, with special reference to the Western Balkans, as a newly introduced political concept. The author explains the historical and political environment through which the negative image of the Balkans is built, indicating that this region was separated and precipitated as “otherness” in relation to Europe. Based on that analogy, the author explains how the Western Balkans now find themselves in a position of “otherness” in relation to the rest of the Balkan countries (which have become articles of the EU). The violent past, the “curse of small differences” and unresolved political conflicts make the Western Balkans a problematic region under the watchful eye of major powers. The point where the interests of all the countries of the Western Balkans can coincide is European integration, which indicates the “common destiny” of this region.

Keywords: Balkans, Western Balkans, balkanization, Serbia, EU, politics, violence.

* mara.djoric@yahoo.com

* Овај рад је примљен 17. фебруара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. фебруара 2024. године.